

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ: МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Гура Т.Є.

Україна, м. Запоріжжя, КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР

Однією з найактуальніших проблем сучасної психологічної науки є дослідження феномену професійного мислення, адже незважаючи на майже столітню традицію його вивчення, він досі залишається у зоні суперечливого, невизначеного, проте безумовно існуючого. Причиною цього є складність його емпіричного виявлення, оскільки як надскладний, полісистемний і поліпроцесуальний психічний феномен професійне мислення потребує особливих механізмів об'єктивізації, знаходження надійних емпіричних індикаторів. Обмеженість у зарубіжній і вітчизняній психологічній науці методик діагностики професійного мислення фахівця взагалі та психолога зокрема, які б включали як методи вербалізації процесу вирішення професійних завдань, так і методи виявлення відповідності мисленнєвої діяльності нормам логіки і психології, а також дозволяли виявити її суб'єктні характеристики, й були валідними і надійними, зумовила необхідність створення власного діагностичного комплексу. До нього увійшли: Методика моделювання мислення у процесі вирішення проблемних професійних ситуацій (авторська розробка); Методика метафоризації (інтерпретації професійних метафор) (авторська розробка); Методика словесного самозвіту «Що я знаю про своє мислення?» (авторська розробка); Методика «Схематизація» (авторська розробка); Методика визначення рівня рефлексивності А.В. Карпова, В.В. Пономарьова.

Методика Моделювання професійного мислення будувалася за методом аналізу проблемних професійних ситуацій. Діагностування відбувалося за декількома етапами, що відповідали складовим-рівням професійного мислення психологів (предметно-орієнтованого, діяльнісно-орієнтованого та методологічного). Для чого були застосовані проблемні професійні ситуації, які характеризувалися такими властивостями – були: короткими за змістом (міні-кейси); сюжетними; багато особистісними; «живими» (інформація про ситуацію була неповною, що спонукає до пошуку); завданнєвими та практичними (взяті з типових професійних ситуацій

практичного психолога). Критеріями розвиненості професійного мислення психологів були визначені:

а) здійснення усіх видів аналізу проблемної ситуації з досягненням відповідного результату: 1) чіткого формулювання проблеми; 2) визначення суб'єктів професійної ситуації та її основних характеристик; 3) пред'явлення системи причин виникнення проблемної ситуації, врахування понадситуаційних чинників; 4) визначеність основних напрямів діяльності психолога; 5) здійснений прогноз розвитку проблемної ситуації в умовах цілеспрямованого психологічного супроводу та без нього; 6) сформульовані рекомендації; 7) змодельована професійна діяльність психолога у цій ситуації;

б) рефлексивний аналіз власної діяльності, що виявлявся в оптимізації створеної моделі професійної діяльності психолога у проблемній ситуації;

в) рефлексивний аналіз власної мислєдіяльності у процесі вирішення проблемної ситуації, що визначався знаходженням помилок та відповідній корекції її результатів.

Методика інтерпретації професійних метафор (на матеріалі «однопсиший» Д.О. Леонтьєва) була спрямована на забезпечення об'єктивації мислення психологів за допомогою внутрішньої і зовнішньої вербалізації і давала змогу визначити системність, критичність їх мисленнєвої діяльності, а також ступінь володіння ними професійними знаннями, в тому числі і рефлексивного характеру.

Діагностичними критеріями були визначені: 1) рівень актуалізації знання (від фактичних знань до метакогнітивних - контекстних та умовних), 2) рівень засвоєння професійних знань (від репродуктивного до творчого - здатності не тільки реконструювати засвоєні професійні знання, а й побудувати нові, модернізувати існуючу метафору, створити нову); 3) рівень вербалізованості (від нездатності об'єктивізувати смисл метафори до складної вербалізованості смислу метафори, високого ступеня узагальненості; здатності пояснити свою інтерпретацію іншим).

Метою проведення словесного самозвіту у формі есе за темою «Що я знаю про своє мислення» було виявлення рівня сформованості професійних знань психологів, у тому числі і рефлексивних, щодо сутності феномену мислення, рефлексії, а також професійного мислення, його змістових і процесуальних характеристик, суб'єктних особливостей; крім того – рефлексивності, системності і критичності мисленнєвої діяльності, ступеня її вербалізованості. Критеріями оцінки есе були встановлені: 1) відповідність авторського продукту вимогам до побудови змісту есе (наявність: а) вступної частини з формулюванням проблеми, обґрунтуванням її актуальності;

б) основної частини з формулюванням суджень, їх аргументів, доказів, фактів, прикладів; та в) заключної частин); 2) повнота і системність знань щодо сутності мислення та професійного мислення, представлених у тексті; 3) побудова понять відповідно до родо-видової схеми; 4) ступінь представлення у тексті власної точки зору, її наукова аргументованість; 5) ступінь представлення у тексті рефлексивних знань. Додаткового, у наслідок того, що на пілотному етапі емпіричного дослідження частина психологів у процесі написання есе здійснювала спробу знайти для себе необхідну інформацію в Інтернеті, був внесений критерій самостійності написання.

Розроблена методика «Схематизація» була спрямована на виявлення рівня розвитку професійних знань психологів щодо сутності схем, їх типів та принципів побудови, а також умінь схематизувати об'єкти - явища, процеси та власну мислєдіяльність. Діагностичними критеріями були визначені такі: 1) усвідомленість так званої «культури схематизації» - знання функцій схем, їх типів, особливостей, принципів побудови; а також побудова ієрархії понять у схемі відповідно родо-видовому принципу; 2) вміння будувати різні типи схем, починаючи з об'єктно-онтологічних, які характеризують предметно-орієнтований рівень до функціональних, що відображають діяльнісно-орієнтований рівень, і до організаційно-діяльнісних схем, які виявляють методологічний рівень професійного мислення психолога.

Показниками рівнів розвиненості здатності до схематизації були: розробленість усіх трьох типів схем; повнота знань (концептів), відображених у схемі, що представлені у вигляді родо-видової організації; генералізованість інформації про об'єкт у схемі; універсальність графіки схеми, що забезпечує її зрозумілість, репрезентованість для інших; складність графічного способу побудови схеми (проста блокова схема або діаграма Ісікави, цикл Демінга та ін.).

За допомогою опитувальника «Методика визначення рівня рефлексивності» А.В. Карпова, В.В. Пономарьова [2], здійснювалася діагностика рефлексивності психологів за такими параметрами як: ретроспективна рефлексія діяльності; рефлексія теперішньої діяльності; рефлексія майбутньої діяльності та рефлексія спілкування та взаємодії з іншими людьми. Методика є валідним та надійним інструментом, крім того, перевіреним серед студентів факультетів психології та практикуючих психологів, що і зумовило її вибір.

У діагностиці професійного мислення прийняли участь 445 практичних психологів різних регіонів України віком від 23 до 68 років, зі стажем професійної діяльності від 1 до 38 років різних професійних категорій: від молодих фахівців до

психологів-методистів. За методом формування вибірка мала стратифікований випадковий характер.

Статистична обробка отриманих даних здійснювалася у декілька етапів. На першому етапі перевірялася надійність розробленого комплексу методик як міри погодженості розподілу рівнів-результатів (їх однорідності). Значення показника надійності виявлялося за допомогою критерію Пірсона χ^2 , який дозволяє визначити подібність значень рівнів розвиненості професійного мислення за усіма методиками усередині однієї вибірки, яка в нашому випадку є достатньо великою. Отримана емпірична величина критерію χ^2 входить до зони значущості, що спростовує гіпотезу H_0 та підтверджує гіпотезу H_1 : порівняні показники розвиненості професійного мислення психологів за усіма методиками погоджуються, вони є однорідними (існує стійка кореляційна залежність між ними, що значущо відрізняється від нуля).

На другому етапі здійснювалась верифікація розробленого комплексу методик за параметром валідності, для чого було проведено діагностування практичних психологів за методикою 16PF Кетела та підраховано коефіцієнт кореляції отриманих результатів: за кожною з методик. За результатами підрахування коефіцієнтів кореляції виявлено, що: існує стійкий кореляційний зв'язок між рівнем розвиненості професійного мислення практичних психологів за авторськими методиками та рівнем розвиненості оперативності, гнучкості, вербальності, абстрактності мислення, а також загальної ерудованості та наочності за фактором В: інтелект.

Перевірка конструктивної валідності розробленого комплексу методик здійснювалася і завдяки визначенню зв'язку її результатів з результатами діагностування за методикою резистентності до невизначеності PCRS (Personal change readiness survey). Для перевірки критеріальної валідності розробленого комплексу діагностичних методик використовувалися критерій стажу професійної діяльності практичних психологів.

Таким чином, розроблений комплекс діагностичних методик можна вважати надійним, валідним, конструктивним інструментом, який дозволяє виявити рівень розвиненості професійного мислення практичних психологів.

Література

1. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов: Учебник / О.Ю. Ермолаев. – М: НОУ ВПО «МПСи»: Флинта, 2011. – 236 с.
2. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А.В. Карпов. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – 424 .